

SAİT FAİK'TE GÜZELDUYU

SELİM İLERİ

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında kimi yazarlar hayli şaşırtıcı, karmaşık, dahası kötü diyebileceğimiz bir anlatımla düzyazıda, inanılmaz biçimde, şiiri yakalayabilmişlerdir. Bunlardan biri, belki de başlıcası Sait Faik'tir bence. S. Faik'in kılçıklı, soluk soluğa duymaktan doğan kesik, bozuk cümlelerden oluşan dili, okuru ilk elde tedirgin eder. Ama okur, bu anlatımın havasına girer girmez, Türkçenin zengin, bereketli, cömert olanaqlarını kavrar. Türkçenin her türlü söyleyişe açık bir dil olduğunu görür.

S. Faik'te dil, bir bakıma, duyguların, düşüncelerin, özelemlerin anlatılması için araçtır. Özenle kullanılmamıştır; ama içtenliğiyle kendine özgü güzelduyuyu yaratır. Bu açıdan S. Faik'in ürünlerini sarı defter karalamaları diye adlandırmıştım bir başka yazıda.* Şimdi açmak istiyorum dediğimi. Örneklerle saptamaya çalışayım:

a) "Bir gün bu yukarıda bahsettiğimiz Leh delikanlısı Ali'nin sandalını poyrazlı bir günde kiralar."¹

b) "İzer nehri şehrin ışıklarını yüklenip çikolata, deri ve kâğıt fabrikalarının dağıldığı çayırıkları aydınlatmaya; kanatları çamurlu ve çamurlu kanatları ışıklı bir tayyare hali ve gürültüsüyle kaçır giderdi."²

c) "Benim çocukluğumda, bundan otuz beş sene evvel Pompei'den bin defa daha mamur, her şeyi yerli yerinde mükemmel bir eski Romalı şehiydi."³

Yukarıya aldığım cümleler, S. Faik'in ilk yapıtlarından son ürünlerine, gelişigüzel seçilmişlerdir. Benzerlerini, istediğimizce çoğaltabiliriz. Cümlelerin ilkinde "bir gün" sözcükleri iki kez geçmektedir. Yani cümle bozuk kurulmuştur. İkincisinde cümlenin başıyla sonu birbirini tutmaz. Üçüncüsündeyse sözcükler yanlış sıralanmıştır. Ancak biz S. Faik'in ne demek istediğini, neyi anlattığını rahatlıkla kavrarız. Dilimizin esnek yanı sağlamaktadır bunu.

S. Faik çabuk duygulanan, boşalmak gereksinmesiyle yazan bir sanatçıdır. Yazdıklarını yeniden gözden geçirmemektedir sanki. Önemli olan duygulanımın aktarılması; okurla, bu anlamda bir alışverişin kurulmasıdır. Dolayısıyla sarı defter karalamaları biçiminde adlandırdığım ürünleri, dil

* "Sait Faik'de Karşı Koyma", *Yeni Dergi*, şubat 1974; s. 17-35.

¹ Sait Faik, *Bütün Eserleri 1*, Bilgi Yayınevi; "Plaj İnsanları", s. 228.

² a g y.; "Grenoble'de İtalyan Mahallesi", s. 240.

³ Sait Faik, *Bütün Eserleri 7*, Bilgi Yayınevi; "Hikâye Peşinde", s. 152.

açısından hem bir özensizliği, hem de yoğun bir içtenliği belirler. Bağışlanabilir bu özensizlik; çünkü kendi şiirini, kendi söyleyiş biçimini aramaktadır S.Faik dili. Nitekim pek çok ürününde, S. Faik'in bozuk, yanlış kurulmuş cümlelerle olağanüstü duyguları anlatabildiğini görürüz. S. Faik için amaç da budur.

Peki S. Faik'te dilin böylesine savruk kullanımını neden seviyoruz? Üstelik anlatımın güzeldüyasallığından söz ettim... Yerli yazar, her şeyden önce dili doğru kullanmak zorunda olan kişi değil midir? Şiirde, romanda, öyküde; özellikle deneme, eleştiri yazılarında aramaz mıyız bunu? Dilin güzeldüyasusu doğru kullanımıyla gerçekleşmez mi? Sorulara genel karşılıklarını verirken S. Faik'in dilimizi yerli yerindeliğiyle, kurallarıyla okura iletmediği sonucuna varırız.

Oysa S. Faik doğadan yana, doğaya korkunç bir saygıyla bağlı yazarlardandır. Denize, fırtınaya tutkun Halikarnas Balıkçısı'nı analım. Halikarnas Balıkçısı'nda da dil, söyleyiş, anlatım kılıklı, çarpıktır. Denizin sesini, fırtınanın uğultusunu, esen yeli iletmek çabasıdır... S. Faik'te denizi, fırtınayı öykünün dış dünyasını çizen öğeler olarak buluruz. Yazarın doğayla ilintisinde ana damar, doğrudan doğruya insandır. İnsanın duyguları, özlemleri, istekleridir. S. Faik bütün bunları doğayla uyuşuma dönüştürme çabasıdır. Doğanın benimseyip uygarlığın, sözüm ona ahlâkın dışı düşürdüğünü anlatmak amacını gütmüştür yazar. Özellikle son ürünlerinde. Doğallık-insan-burjuva ahlâki üçgeni, onda bir çelişkiler yumağını, bir çelişkiler kargaşasını oluşturur. Dil yavaşça sınırlarını aşar, yanlış sürüklenir, yanlıştan güzeldüyasunu besler. S. Faik dili doğanın çarpıklığını simgelemektedir.

S. Faik'in gözünde doğa hem çarpıktır, hem de sayısız zenginliği, güzelliği içermektedir. İnsanın ana sorunu, doğadaki çarpıklıklarla, zenginliklerle uyum kurup kuramamasında yatmaktadır. Doğa, hiç beklenmedik bir anda bireyin umutsuzluğuna, yalnızlığına, tedirginliğine, içsel karmaşasına son verebilir. Doğada umut, sevgi, belki de mutluluk gizlidir. İnsanın, bireyin toplumsal yaşamında bulamadığı, bir türlü sağlayamadığı mutluluk doğanın göbeğindedir düpedüz. İnsan doğadan uzaklaştıkça, koptukça yalnızlığa boyun eğmek zorunda kalır. Toplumsal yaşamın yasakladığı duygular, özlemler yoksunluklarını doğadaki zenginliklerle giderebilirler ancak. Baskılardan kurtulmak isteyen kişi bir tek doğaya sığınabilir. Doğa bağışlayıcıdır. S. Faik, insanın sorunlarından, ruhsal sarsıntularından yola çıkarak doğayı kutsar; doğanın erdemlerini, uyumundaki insancılığı söyler... İşte bu söyleyişte, dil, sarı defterdeki karalamalara dönüşür.

Bu tür öykülerin en güzellerinden birini, "Hişt, Hişt!"⁴ adlı öyküyü irdeleyelim. Anlatan kişi yalnızdır, yalnızlığından usanmıştır. Toplumsal ya-

⁴ a g y.; s. 72-75.

şamanın bugünkü düzeninden yüzde yüz dışa itilmiş, dışa düşürülmüştür. Başkaldırısı kırlara açılmaktır bu kişinin, yeşillikler arasında gezinmektir. Öykü bir yandan kuş seslerinin, böcek cıvıltılarının, su şırıltısının, yaprak kıpırdayışlarının ürpertilerini duyurur okura; bir yandan da iyice açık seçik biçimde toplumsal düzenin çıkmazlarını imler. Anlatıcının bezginliği açıklık yerlerde kulağına çarpan “hişt hişt” sesleriyle yiter. Yeniden insan sevgisi, insana bağlanmış umut belirir. “Hişt, hişt” sesleri doğadan gelmektedir gerçekte. Ama S. Faik şöyle tanımlar doğanın dilini: “Hani bazı, kulağınızın dibinde çok tanıdığınız bir ses, isminizi çağırır. Olur değil mi? Pek enderdir. Belki de kendi kafanızın içinden sizin sevdiğiniz, hatırladığınız bir ses, ses olmadan sizi çağırmıştır. Olabilir.” Tanımlamak da değil bu, bir özlemin dile getirilmesi sanırım... “Hişt, Hişt!”de artık S. Faik’in dilini durduramayız; söyleyiş, coşkun bir ırmak gibi kenarlarına çarpa çarpa, yatağından taşarak akıp gider. Bu arada dilin doğru kullanılıp kullanılmadığını düşünmeye zaman kalmaz. Dil, S. Faik’te özel, kişisel yapısına ulaşır. Kurallara uymayan bir güzelduyu anlayışıyle köklenir.

Öyleyse S. Faik dilindeki kılıçlı yapı kural tanımayan bir yaşam anlayışından gelmektedir. Bence böyle bu. Doğallık-insan ilişkisine kural koyan burjuva ahlâkı S. Faik’in tiksincilerini içermektedir. Burjuva ahlâk kuralları, yaşamın doğal güzelduyusunu bozmuş, yozlaştırmıştır. Doğallığın yerine yapaylığı seçen toplumsal yaşam, sürdürücüleriyle, bekçileriyle S. Faik’i kendinden tiksindirir. Garip bir ikileme karşı karşıyayız: S. Faik hem kendine, hem de yaşadığı ortama kızmaktadır. Ne kendisiyle, ne de ortamla barışabilir. Sürekli bir yaşam kırgınıdır. Dilinin hırçınlığı da belki bundandır.

Toplumsal yaşamının genel-geçerliliği S. Faik’te düşlerden öteye gidemez. “Kınalıada’da Bir Ev”⁵ öyküsü dediğimin belirgin örneğidir. Anlatıcı gene yalnızdır. Yalnızlık bir tür alınyazısıdır S. Faik için. Yalnızlıktan kurtulmak olanaksız bir şeydir. Yalnızlık, her yerde yazarın karşısına çıkar. Kınalıada’ya hiç inmemiştir anlatan kişi. Vapurla kıyısından dolanıp geçer Kınalıada’nın. Ama Kınalıada’da bir sevgilisi, kız arkadaşı olduğunu düşler. Kızın dünyasını, evini, yaşayış biçimini kurar; ayrıntılarla besler kurduklarını. Bu kısacık öyküde S. Faik’in iç dünyasını, öz benliğini kavrayabiliriz: Toplumsal yaşamının doğruları, S. Faik’in öykülerinde salt özlemler olarak kalır. Toplumsal yaşamaya uyamayan yazar, doğaya gönül verir bu kez. Doğayla kendini savunur.

Doğanın bağışlaması ancak çocuksu duygularla, bir çocuk duygulanımıyla gerçekleşecektir. Doğa, çocuksu sevgileri olağan karşılayacaktır. “Babamın İkinci Evi”nde⁶ küçük çocuk, köy yerinde gördüğü bir başka çocuğu alabildiğine sever: “Dediğim köy evine vardığımız zaman, atlarımızı

⁵ Sait Faik, Bütün Eserleri 4, Bilgi Yayınevi; s. 64-66.

⁶ Sait Faik, Bütün Eserleri 1, Bilgi Yayınevi; s. 38-42.

ufak, oya gibi bir köy çocuğu aldı. Kasketinin kenarına sokulmuş karanfile baktığımı sandığı için, çiçeği bana verdi. Halbuki ben, onun, ıslak saman rengindeki gözlerine, yüzünün aynı renkteki derisine bakmıştım. Kimbilir karanfili bana, belki de onları veremeyeceği için vermişti.” Çocuksu duyarlığın yıkılmasıysa çok çabuktur: “Konusmadık. Bu taze, su kenarında yaz sıcaklığı kadar ılık çocuk, bana gösterdiği ilk âşinalıktan çoktan pişman olmuş benzer gibiydi.” Sevginin doğuşuyla sona erişisi arasında pek az bir süre yaşanır. Bu süreçte gelip geçici, ama unutulmaz incelikler, sevinçler, sevinçlerin ardından derin, sarsıcı üzüncüler tadılır. *Medarı Maişet Motoru*⁷ romanında Hikmet’in sevdiği Odisiya’yı düşünelim. Odisiya’yla Hikmet’in çocuksu biraradalıkları, yalnızca ilkençlikte güzeldir, kutsaldır. Hikmet’in içinde “arzu bir çeşme gibi” akmaktadır: “Eğiliyorum. Bu açık dudaklar, yarı açık gözleriyle uyumuş arkadaşımı, yanağından öpüyorum. Belki ömrümde ilk ve son defa bir insanı, bilinmedik bir yerimde yıkanmış arzularıyla bir daha, bir daha öpüyorum.” Romanın en anlamlı, en ustaca yazılmış bölümlerindendir Hikmet’le Odisiya’nın arkadaşlıkları. Hikmet’in Odisiya’ya tutkunluğu, bu Rum çocuğunun insanlara aşırı yakınlık gösterebilmesinden, insanı koşullar ne olursa olsun bağışlatabilmesinden doğar. Odisiya insanın karşısında eziktir. İsa’nın buyruklarını yerine getirmektedir sanki... Oysa zaman Odisiya’yı değiştirecek, Hikmet’in dünyaya bakışınıysa olduğunca bırakacaktır: “O kıştan, birbirimizi hemen tamamen kaybettiğimiz kıştan çıkışta, Odisiya’yı boy atmış, yüzüne karışık, hilekâr manalar sinmiş buldum. Yine şarkı söylüyordu ama, sesi, o temiz, berrak ses değildi. İçime ılık dünyalar deviren ses şimdi bana bir garip memleketin hilekâr, hasis, yalancı, dedikoducu, yılan insanların şaraplar, açlıklar, uykusuzluklar, hırslı gecelerle eskimiş gırtlaklarının sesi gibi cırtlak geliyordu.” Hikmet, Odisiya’sını yitirmiştir artık. Aralarındaki gönül bağı onulmaz biçimde kopmuştur.

Demek ki S. Faik’in insanları burjuva ahlâk kurallarının kolay kolay kavrayamayacağı duygulanımlarla yüklüdürler. Onların sevgi anlayışı, gönülденliği hiç bir zaman toplumun hoşuna gitmeyecektir. Bu insanlar her seferinde bir çağlığı haykırırlar: “Yalnızlık dünyayı doldurmuş. Sevmek, bir insanı sevmekle başlar her şey. Burda her şey bir insan sevmekle bitiyor.”⁸ S. Faik’in bu çok önemli sözlerini, kötü bir alışkanlıkla, bölük pörçük değerlendirmişimdir eskiden beri. Ya başımı anıp S. Faik’i yalnızlıkların savunucusu sanmışımdır, ya da ortasıyla yetinip S. Faik’in sınırsız insan sevgisinden söz etmişimdir... Gerçekte S. Faik’in dünyasında, öykülerinde duygular çok yönlüdür; sürekli karşıtlıklarıyla anılmışlardır.

S. Faik’in dili, belirtmeye çalıştığım sarsıntılı, acılı, tedirgin, kuşku- larla boğulmuş dünyanın sesi olduğundan karmaşıktır.

⁷ Sait Faik, Bütün Eserleri 3, Bilgi Yayınevi.

⁸ Sait Faik, Bütün Eserleri 7, Bilgi Yayınevi; *Alemdağda Var Bir Yılan*, s. 31.

Yaşamı bir bütün olarak kavramak, anlatmak istemiştir S. Faik. İnsanın yaşadığı, yaşayabileceği hiç bir duyguya kapalı kalmamıştır. Her duyguda sevginin taşıyacağı gerçek ahlâkı, yapay olmayan ahlâkı savunmuştur. Yaşadığının bedelini ödeyen bir insanın onurlu ahlâkını savunmuştur.

S. Faik'te çocuksu duyarlık, çocukluk çağında kalan sevgiler, biraradalıklar hep büyü bir söyleyişle anlatılmıştır. Yaşamın genel-geçerlerine kayıldıkça büyü bozulur, güzelduyusal bakış biter. İnsan, birey doğayla ilintisinde, ilköğrenlik dönemine erişince, toplumsal kurallara boyun eğerek yenik düşer. Doğa, insanı da, öbür yaratıkları kadar kendisine yakın kılmıştır. Ancak insan, doğayı çekip çevirmeye, isterlerine uygun biçimde yorumlamaya kalkışmıştır. Doğanın büyü de böylelikle çözülmüş, güçsüzleşmiştir. S. Faik'in öykülerinde bu büyüün, bir açıdan doğrudan doğruya güzelduyu diyebileceğimiz büyüün aranması, yeniden biçimlendirilmesi söz konusudur. Büyünün gerçekleşebilmesi aklın olanaklarından geçmez; tersine, gönül sesi en önemli gerçekleştirici öğedir.

Andığım örneklerle dediklerimi tanıtlamaya çalışayım:

I. "Babamın İkinci Evi"nde büyüün gerçekleştiği an, köy çocuğunun anlatan kişiye karanfil vermesiyledir. Karanfil, güzelduyunun kendisidir. Karanfil baskıların, kısıtlanmış özgürlüklerin, kolayına kabullenilmeyecek sevgilerin bir anlık sona ermesini simgeler... Oysa anlatan kişinin iç dünyası daha yoğun duygularla örülmüştür. Yıllar sonraki hatırlayışta karanfil simgesi değersizleşmiştir. Özlemlerin karşılanamayacağına ağırlık tanınmıştır.

II. *Medarı Maişet Motoru*'nda Hikmet-Odisiya arkadaşlığı bir kış mevsiminin sonunda, hiç beklenmedik biçimde kopar. Odisiya büyümüşdür, gencelmıştır, erginleşmiştir. Erinlik çağıyla Hikmet'in sevgisi, tiksintiye dönüşür: "Onu bir ikinci, bir üçüncü görüşümde, içime bir pişmanlık doldu. 'Ne yaptım, ne yaptım?' diye söylendim. Neden öptüm bu çocuğu? Bu yüzü ben nasıl sevdim. Müthiş bir utanma hissi duydum." Umutsuz başkaldırıyla çırpırır Hikmet. Yaşamın genel-geçerleri karşısında yıkıktır, çocukluk anlarından bile bezmiştir. Pişmanlığı sayıklar.

III. Yaşamın genel-geçerleri "Kınalıada'da Bir Ev" öyküsünde dile getirilir. Anlatan kişinin de evlenmesi, bir evi olması, çoluğu çocuğuyla birlikte yaşaması gerekmektedir. Kınalıada'da oturan, oturduğu düşlenen bir Rum kızıyla öykü *trajik* doruğuna ulaşır. Anlatan kişi yalnız kalmak zorundadır. Yalnızlığın çemberini kıramamaktadır.

IV. "Hişt, Hişt!" adlı öyküde insanın doğaya yeniden kavuşmasını izleriz. Başkalarında özlediği sevgiyi bulamayan insan, doğasına geri dönmüştür. Ağaçların, çiçeklerin, bitkilerin dünyasıyla kendisi arasında, yalnızlık çemberini kırarak uyumu arar.

Bu dört aşamalı tedirginlik S. Faik'in öykülerinde boyuna sürüp gider bence. Tedirginliğin anlatılmasında iç çatışmalar, iç sesler, toplum-birey

5-6 (S. Faik'in)

